

Borstahusens kapell

Lunds stift

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

KARL JOHAN KEMBER, 2015-08-06

jais
arkitekter

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Borstahusens kapell

Landskrona församling, Rönnebergs kontrakt, Lunds stift
Landskrona socken, Spättan 1, Landskrona kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kapellmiljön

Borstahusen, en stadsdel i nordvästra delen av Landskrona, grundades på 1770-talet. I en förfrågan till staden ansökte då bröderna Borste att få bygga varsitt hus på stadens fäladsmark. Deras avsikt var att livnära sig på fiske och att sälja fångsten inne i Landskrona. I deras efterföljd drogs fler nybyggare till trakten, och Borstahusen växte upp som ett fiskeläge kring strandbrinken. Bebyggelsen bestod av små hus med odlings-trädgårdar, lagda sida vid sida kring Nedre gatan. Efter en tid utökades samhället med ännu en husrad och Övre Gatan kom till. De äldsta husen var låga tegelhus med branta tak, de från 1800-talets andra hälft mer bearbetade med yttertrappor, fasaddekorer och ventilerade grunder. Mellan gatorna fanns öppna platser, stejlebackar, som användes för att torka näten. Efter en tid kom vissa av dessa att bebyggas, och nya hus restes längs Mellangatan, ofta för fiskarnas söner. I det lilla samhället inrättades 1846 en folkskola, i det hus som idag fungerar som kapellets församlingslokaler.

1853 drabbas samhället av en fasansfull koleraepidemi, vilket leder till att fiskeläget stagnerar under en tid. När invånarantalet börjar öka igen, byggs 1875 en ny skola söder om den gamla folkskolan, som istället görs om till lärarbostad. Sekelskiftet 1800-1900 innebär en blomstringstid för fiskeläget. Då börjar Landskronas befolkning dras till områdets stränder, och hamnen utvecklas snabbt med bl.a. betydande frakt till sockerbruket vid Säbyholm. Nere vid vattnet placeras ett pumphus med ledning upp till godset, så att man kunde tvätta betorna, och för att kunna transportera dessa anläggs en järnväg mellan samhället och bruket. Samhället växer med affärer, hökerier och bagerier, och skolhuset byggs på med en våning och utvändigt trapptorn. Vid Nedre gatan reses nya, högre bostadshus, ofta i maskinslaget tegel och försedda med balkonger och frontespiser eller takkupor. Under 1900-talets senare del har samhället snabbt expanderat österut. Landskrona kommun planerar just nu för en utbyggnad av Norra Borstahusen, en helt ny stadsdel norr om de gamla delarna.

Beskrivning

Borstahusens kapell består av två husvolymmer, dels församlingshemmet inrymt i den

f.d. folkskolan/lärarystaden, dels själva kapellet. Huset är byggt i vinkel kring en liten trädgård, som är beskriven under "Kyrkotomten". Byggnaden ligger längs Övre gatan, i korsningen ut mot en allmänning, som en gång varit fiskarnas steljebacke. Mellan husen finns små gator, som öppnar upp området ner mot vattnet och fiskebodarna, småbåtshamnen och Pumphuset, ett museum från 2006 byggt i modern stil. Den omgivande bostadsbebyggelsen är låg, i tegel med putsade detaljer, träfönster och sadeltak. Söder om kapellet finns den andra skolan, numera bostäder, från 1875/1901 i gulgrått tegel. Öster om kapellet finns en smal, lummig gång, som skiljer trädgårdarna till Övre gatans bostäder från de nyare bostadsetableringarna kring Erikstorpsvägen.

Borstahusens kapell ligger inom Riksintresse för Kust och Skärgård Kustzonen. Borstahuset är även utpekad som en särskilt värdefull kulturmiljö av Länsstyrelsen.

Kyrkobyggnaden

Borstahusens invånare saknade under lång tid ett kapell, där den kyrkliga gemenskapen kunde organiseras. Många i fiskeläget var starkt religiösa, och samlades under 1890-talet i Missionsförbundets samlingslokal på Övre gatan. Verksamheten ledde till att medlemmarna startade både söndagsskola, syförening och damkör.

På 1920-talet började Svenska kyrkan engagera sig i det religiösa livet i Borstahuset. Man höll gudstjänster i skolan och startade upp en egen söndagsskola. 1930 invecgs den första egentliga kyrksalen, genom att ett av skolans klassrum smyckas med altare, altartavla och syföreningens textilier. Med den nya kyrksalen ökade antalet förrättningar, men uppslutningen var till en början ganska begränsad. Söndagsskolan var däremot mycket populär, och kring denna organiserades mycket av det sociala livet i samhället. Folkskolan med kyrksalen förblev det kyrkliga centrumet i flera decennier.

I mitten på 1950-talet började skolan få utrymmesproblem, samtidigt som man inte längre hade behov av lärarystaden i det äldsta skolhuset. Det beslutades därför att omvandla denna till kapell och gemensamhetslokaler för församlingen. Den nuvarande altartavlan installerades och bredvid kapellet en fristående klockstapel. Den ritades av Landskronaarkitekten Aina Berggren, som även var rådgivande i arbetet med kapellet.

Under 1970-talet växte önskan om en större byggnad allt starkare, där både gudstjänst och sociala aktiviteter bättre kunde inrymmas. 1978 bildades en kommitté för ett nybygge, och den lokale arkitekten Arne Magnusson får i uppdrag att skissa på ett nytt kapell. Detta uppförs 1979 som en tillbyggnad i vinkel mot den gamla folkskolan. De båda volymerna förenas av en ny entré. Samtidigt med nybygget renoveras de gamla lokalerna, som anpassas till församlingslivet med barnrum, kök och samlingslokal.

2006 inköps ett konstverk till norra fasaden, en cortenplatta med utskuret kors, och 2011 anskaffas nya lösa möbler till församlingssalen.

Exteriör

Borstahusens kapell består av två byggnadsvolymer, församlingshemmet och kyrksalsbyggnaden. De binds samman av en spalt med genomgående entréer mot gatan och trädgården. Spalten är indragen från gatulivet, placerad under det utkragande taket, belagt med svartlackerad plåt. Takets undersida är täckt med träpanel. Dörren mot gatan, huvudentrén, är en panelklädd enkeldörr, som nås genom en klinkertrappa i två steg. Mot trädgården finns ett glasparti i trä med sidoljus på ömse sidor om dörren.

Kapellet (byggnaden från 1979)

Kapellet är grundlagt på en betongsula med synlig sockel i samma material. Fasaderna är uppförda i ett maskinslaget, orangerött tegel i normalformat utan schatteringar. Förbandet består av omväxlande två löpskift, omväxlande ett skift med varannan löp- och koppsten. Fasadernas långsidor är något indragna med en genomgående fog mot de markerade gavelhörnen. De binds samman av en tresprångig tegelgesims längs takfoten, uppbyggd av raka skift och en rak randsnittslist. Mot norr och öster finns nästan kvadratiska fönster avdelade av tvär- och mittpost, omfattade av koppstenar och solbänkar av tegel ställt på högkant. Gatufasaden har smalare fönster, vars lufter avdelas av en tvärpost. Fönstren, som sitter djupt in i murnischerna, är utvändigt klädda med vitmålad aluplåt. På södersidan finns två dörrar, en glasad pardörr i lika utförande som fönstren från kyrksalen och en panelklädd enkeldörr för prästen ut mot trädgården. Taket är täckt med enkupiga, maskinslagna, röda tegelpannor. Längs takfoten finns en ståndränna i koppar, som ansluter till stuprör i samma material. Kortsidorna saknar vindskivor och avslutas med tegelpannorna lagda i bruk på murkrönet enligt skånsk tradition. Längs murens ovankant finns ett dekorskift av tegel ställt på högkant.

Församlingshemmet (byggnaden från 1869)

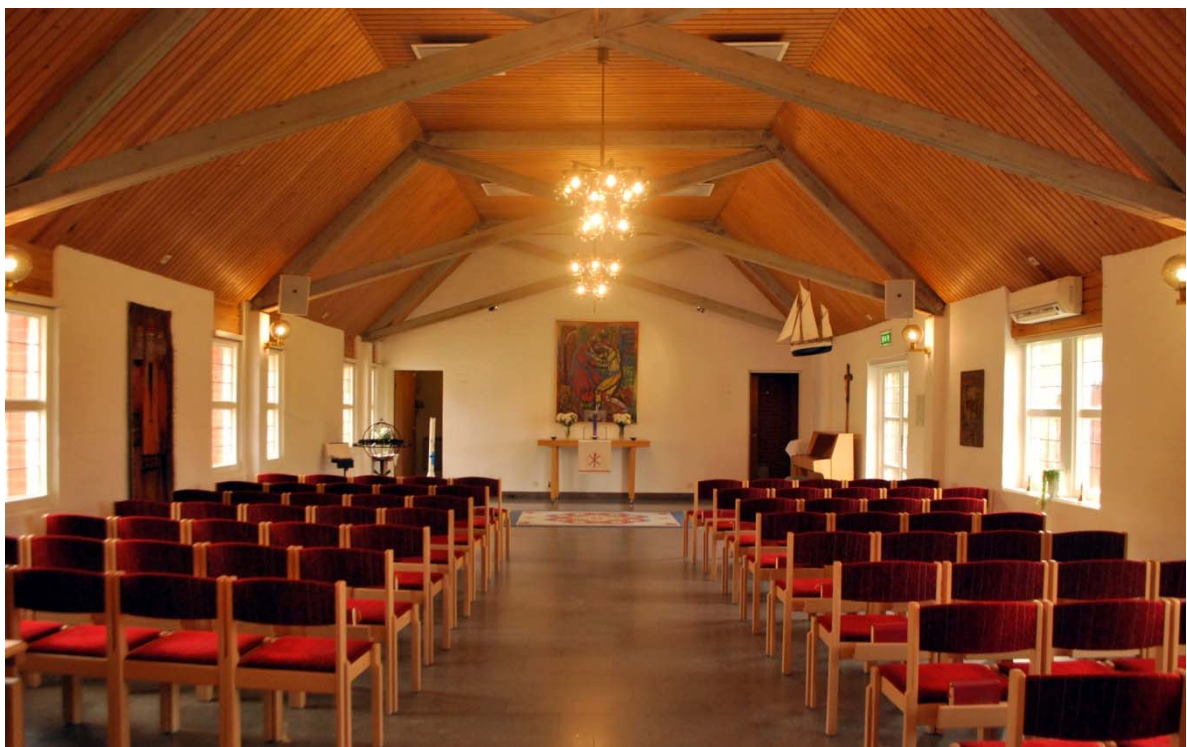
Församlingshemmet har en svagt utskjutande, murad gråstenssockel, i ovankant avtäckt av cement. Väggarna är murade i kryssförband i ett schatterat, gulrött tegel. Gavelröstena mot norr och söder är klädda med faluröd lockpanel. Fönstren är av vitmålat trä med spröjsade bågar och mittpost. Solbänkarna är av räfflat gjutjärn. De grunda fönsteromfattningarna är avväxlade med raka tegelskift, undantaget två blinderade stickbågiga nischer i norrfasaden. För den ena nischen sitter ett konstverk utformat av Pål Reijer. Det är format av en cortenplatta med ett bakbelyst, utstansat kors. I västra fasaden leder en granittrappa till en ursprunglig, stickbågig, vitmålad fyllningsdörr med fyra speglar, de översta glasade. I östra väggen finns en sekundär dörr av samma typ som till kapellets prästingång. Taket är täckt med rött, ursprungligt vingtegel. Vid takfoten finns en rödmålad lejd, och vid gavlarna vita vindskivor av trä.

Interiör

Entrérummet mellan de båda byggnadsvolymerna har golv av gråa kalkstensplattor i fallande längder, kalkstenssockel och undertak av gips. Väggen mot tillbyggnaden är oputsad och murad i ytterfasadernas tegel, medan den mot församlingshemmet är putsad. På ömse sidor om vindfånget finns varsitt kapprum. Det östra kapprummet har kalkstengolv, putsade tegelväggar och ett putsat innertak av betong. Mot norr finns en pärlspontklädd vägg med dörr till städförrådet, och mot öster dörren till Kyrksalen. Den är en lätt pardörr med ekfanerade dörrblad. Det västra kapprummet har golv av gråsvart klinker i halvstensförband, vävade och vitmålade väggar och undertak av gips. Mot norr finns toalett och handikapptoalett bakom släta, vita dörrar, och mot väster församlingssalen bakom en dörr av samma typ som den till Kyrksalen.

Kyrksalen

Kyrksalen [1] är ett rektangulärt rum med kalkstengolv och slevstrukna, putsade och vitmålade väggar. Rummet belyses mot söder och norr av vitmålade fönster med fasta lufter. Det inre glasskiktet består av blyinfattade rutor med nyantika glas, det yttre av klart planglas. Innertaket är av brädpanel, som formar ett tredingtak kring den synliga takstommen. Den består av fyra kryssförstärkta takstolar med hanband och sparrar, som vilar på murpilastrar. Kyrkrummet är möblerat med lösa stolar, ställda kring en mittgång som leder fram mot altaret. I nordvästra hörnet finns en kororgel.

[1]: Kapellsalen mot altaret

Det fristående altarbordet står mitt på den östra väggen, nedanför den färgglada altar-

tavlan. På ömse sidor om altaret går lätta ekfanerade dörrar till ett litet vindfång och på andra sidan stolsförråd och teknikutrymme. På södra sidan står dopfunten och ett piano, på norra sidan en ljusbärare och ett litet bibelbord.

Vindfånget har golv av brun klinker, oputsade tegelväggar och tak av vitmålad, brädgjuten betong. Härifrån finns en panelklädd ytterdörr mot trädgården och en fanerad dörr till sakristian. Den har putsade väggar, vitmålat brädgjutet betongtak och golv av sisalmatta. Stolsförrådet har putsade väggar, gipsundertak och golv av målad betong. Från rummet leder en ståltrappa till ett teknikutrymme ovanför sakristian.

Församlingshemmet

Församlingshemmet består av en samlingslokal [2], kök, barnrum, toaletter, förråd och kapprum. Vinden, som nås via en uppstigningslucka, är oinredd och används bara för förvaring. Från vinden kan man inspektera tegeltaket, som ligger på ett undertak av näver, takstommen och murstocken. Mellanbjälklaget är isolerat med lösull.

[2]: Församlingssalen

Samlingssalens väggar är invändigt påbyggda med isolering och vävad, vitmålad gips. Undertaket är av gips med A-kant, och på golvet ligger parkett. Längs väggarna löper en naturfärgad träsockel. Salen är möblerad med hopfällbara bord och stolar i ljust trä. Kök och barnrum har vävade, vitmålade gipsväggar, golv av plastmatta och vitmålat gipstak. Fönstren är genomgående 1800-tal, utförda med mittpost och två kopplade bågar med vardera tre lufter. Fönsterbänkarna är profilerade i vitmålat trä.

Inredning och inventarier

Altarbord [3] i ljus ek från 1980, ritat av arkitekt Arne Magnusson. Det består av en träskiva, som vilar på fyra raka ben. I skivans ovankant finns längsgående skårer. På altarbordet står ett *altarkors*, gjort 2004 av Rose-Marie Bengtsson.

Altartavla[3] från 1959, en oljemålning på duk skapad av Vytautas Kasilius. Den föreställer ”Den förlorade sonens återkomst”, med en äldre man i mantel som håller om en yngre man i enklare kläder. Motivet är stiliserat och i starka färger.

Altarring saknas. Tidigare har funnits ett skrank i ek. I sakristian står två *bönpallar* i ljus ek med knäfall och överliggare klädda i blått ulltyg. Dessa är från 1980 och ritade av Arne Magnusson.

[3]: Altarbord och altartavla

Dopfunten i ljus ek från 1979, ritad av Arne Magnusson. Dopfunten är utformad som en rak pelare med indragna hörn, och överst en cirkulär upphöjning kring dopskålen.

Predikstol saknas. Tidigare har funnits en predikstol/ambo i ljus ek och vitmålat trä.

Stolsinredning från 1979 bestående av 80 lösa stolar, modell ”Albin Järven” ur Kinnarps sortiment. Stolarna är i ljust trä med sits och rygg klädda i rödrandigt tyg.

Orgel, byggd 1979 av Mårtenssons orgelfabrik i Lund. Den har 7 stämmor fördelade på manual och pedal. *Orgelfasaden* i ljus ek är indelad i tre pipfält av olika storlek.

Kyrkklocka av malm, gjuten 1963 av M& E Klockgjuteri i Ystad, med en inskription på manteln. Klockan hänger i en fristående klockstapel, se under ”Kyrkomiljön”.

Övrigt

Diverse båtmodeller, en *trålar* av målat trä från 1979 skänkt av Inga och Erik Svedberg, och ett *votivskepp* från 1999, skänkt av Borstahusens Informationsdesign AB. Det är en modell av fiskekvassen Velox, tillägnad minnet av alla fiskare från Borstahusen.

Väggbonad av okänd ålder, broderad i ullgarn av medlemmar i Borstahusens första kyrkliga syförening. Bonaden skänktes till kapellet 1999 av dåvarande syföreningen.

Kyrkotomten

Kapellanläggningen saknar kyrkogård. Byggnaden är formad i vinkel kring en skyddad trädgård, till största delen grässatt. Tomten omges av omväxlande blandhäck, ett grönt Gunnebostängsel och ett rött trästaket med en grind mot gatan. I södra tomtgränsen ligger ett garage i tegel till grannfastigheten. Kring byggnaden finns en stensatt yta av marktegel. På tomten finns cykelställ och lekutrustning. Vid kapellets södra gavel står en klockstapel i brunlaserat trä, ritad 1963 av arkitekten Aina Berggren. Den består av fyra pelare, i toppen diagonalt förenade till en spets. Konstruktionen styvas av bindbjälkar och krysstag i metall. I stapeln hänger en klocka, se under ”Inventarier”.

Byggnader på kyrkotomten

I trädgården står ett redskapsförråd ställt på en grund av betongplintar. Förrådet har rödmålade väggar av träpanel, vitmålade dörrar och ett sadeltak med asfaltspapp.

Kulturhistorisk karaktärisering för Borstahusens kyrkoanläggning

Borstahusen har utvecklats som ett fiskeläge med en tydlig bebyggelsestruktur, som kan föras till tre byggnadsetapper från 1800-talets början fram till 1900-talets första decennier. Närmiljön är välbevarad både på byggnads- och stadsplanenivå, med husen tätt samlade kring tre större gator och med små gatt ner mot hamnen. Om fiskets stora betydelse påminner även stejlebackarna, som transformerats till grönytor och parkeringar mellan husen. Ur den i övrigt låga bebyggelsen reser sig skolhuset från 1875 med påbyggnad från 1901. Detta bildar tillsammans med kapellet intill en varsamt moderniserad kulturmiljö. Den förmedlar kunskap om Borstahusens historia och livet i samhället, som idag har utvecklats till en stadsdel i Landskrona.

Församlingshemmet, som byggdes 1869 som byns första skola, ingår i Borstahusens andra byggnadsetapp, som växte fram kring Övre gatan under 1800-talets andra hälft. Huset är typiskt för Borstahusens hus från denna tid, med ventilerad stengrund, murar av handslaget tegel från de närbelägna bruken, flera skorstenar och en trappa framför ytterdörren. Både fönster, ytterdörrar och taktegel är kvar i original. Huset ligger i liv med den kullerstensatta gatan bakom ett spjälstaket. Insidan är däremot helt förnyad, anpassad för dagens församlingsliv med enkla material och en tålig inredning.

Kapellet från 1979, ritat av den lokale arkitekten Arne Magnusson, förenar senmoder- nistiska drag med skånsk tradition. Husets form och uttryck ansluter till den lågskaliga omgivningen med sadeltak och tegelväggar. Traditionella drag märks i anslutningarna mellan murar och tak, de blyspröjsade fönsterglasen och bruket av gesimser, medan materialvalen mer vittnar om sin tid. Maskinslaget tegel, klinker, brädgjuten betong och panelklädda väggar var vanliga under 70- och 80-talen. Tidstypiskt är också hur fönstren, till skillnad från de i församlingshemmet, sitter djupt indragna i fasaderna. Invändigt har kapellet en enkel och vänlig gestaltning, med ett fullt tillgängligt kyrko- rum utan nivåskillnader. Både altarbord, dopfont och stolar är flyttbara vilket gör kyrkorummet mycket flexibelt. Predikstol och altarring saknas idag, vilket antyder vår tids liturgi, där prästen i högre grad befinner sig mitt i församlingen. Altartavlan är ett enkelt konstverk i skarp kolorit.

Svenska kyrkans historia i Borstahuseten går 100 år tillbaka, då man startade med guds- tjänster i skolan. Avgörande för kyrkans framväxt var det sociala livet med söndags- skola, syförening och kör. Församlingsmedlemmarna har genom åren bidragit med många föremål och textilier till kyrkan, bl.a. den väggbonad som hänger i kapellet. Om fiskets historiska betydelse för området påminner flera båtmodeller som skänkts till församlingen, däribland votivskeppet som hänger i kapelltaket.

Rekommendationer

- Borstahusens kapell ingår som en del i en väl bibehållen kustbebyggelse, som utvecklats under 1800-och 1900-talet inom en reglerad struktur. Församlings- hemmet är typiskt för Borstahusens bebyggelse från 1800-talets andra hälft. Byggnadens exteriöra uttryck ska värnas vid framtida reoveringar.
- Det tillbyggda kapellet ansluter i skala, form och material omsorgsfullt till den äldre skolbyggnaden. Detta uttryck ska värnas vid framtida reoveringar.
- Kyrkans inventarier är generellt av begränsat värde. Föremål som visar på fiskelägets framväxt och sociala liv är av symbolisk betydelse och bör värnas.

Skydd m.m.

Kapellet skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Det är till- kommet efter utgången av år 1939 och omfattas inte av tillståndsplikt enligt 4 kap. 2§. Kyrkan ligger inom riksintresse för Kust och Skärgård Kustzonen. Borstahuseten är ut- pekat som en särskilt värdefull kulturmiljö av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

Borstahusen – från fiskeläge till fritidsparadis, Åke Jönsson, Laertes, Landskrona, 2007

Inventarieförteckning för Borstahusens kapell, Teresa Westerberg, 2015-05-20

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, RAÄ, (utkast) opublicerad 2012

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

<https://www.svenskakyrkan.se/landskrona/borstahusens-kapell>, hämtad 2015-05-25

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, hämtad 2015-04-28

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>, hämtad 2015-04-28

[http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskaps-
vard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/landskrona/Pages/
Borstahusen.aspx](http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskaps-
vard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/landskrona/Pages/
Borstahusen.aspx), hämtad 2015-05-25

Intervju med representanter från Landskrona församling, möte 2015-06-03

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Borstahusens kapell, Rönnebergs kontrakt, har upprättats av:

Karl Johan Kember (handläggare),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvården,

JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2015-05-22

Färdigställd rapport: 2015-06-26